

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“- ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ

ЗБОРНИК

НАУЧНО - СТРУЧНА ТРИБИНА

„ДА СЕ БИДЕ УЧИТЕЛ...“

ШТИП, 2017

ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ

ПЕТТА НАУЧНО-СТРУЧНА ТРИБИНА

„ДА СЕ БИДЕ УЧИТЕЛ...“

одржана на 6.10.2017 година

Штип, 2017

За издавачот:

проф. д-р Соња Петровска, декан

Издавачки совет:

проф. д-р Блажо Боев

проф. д-р Дејан Мираковски

проф. д-р Кирил Барбареев

Уредувачки обор-Editoria Board:

проф. д-р Снежана Јованова-Митковска

проф. д-р Снежана Мирасчиева

проф. д-р Кирил Барбареев

Јазично уредување-LanguageEditor:

Весна Ристова (македонски јазик)

м-р Снежана Кирова (англиски јазик)

Техничко уредување-Technical Editing:

доц. д-р Верица Јосимовска

доц. д-р Оливер Цацков

Дизајан на корица:

проф. д-р Никола Смилков

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

371.124(497.7)(062)

НАУЧНО-стручна трибина "Да се биде учител" (5 ; 2017)

Да се биде учител : зборник на трудови / Петта научно-стручна трибина,
06.10.2017. - Штип : Универзитет "Гоце Делчев", Факултет за образовни науки,
2017. - стр.100: илустр.6; 25 см

Фусноти кон текстот. - Abstracts кон трудовите. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-244-470-3

а) Наставници - Улога и функција - Воспитно-образовен процес - Македонија -
Собири

COBISS.MK-ID [105522186](#)

СОДРЖИНА

Предговор	8
Соња Петровска ГЛОБАЛНИОТ КОНТЕКСТ УСЛОВУВА ПРОМЕНА НА УЛОГАТА/УЛОГИТЕ НА НАСТАВНИКОТ ВО ВОСПИТНО-ОБРАЗОВНИОТ ПРОЦЕС.....	9
Снежана Мирасчиева, Оливер Цацков ЗОШТО ДА СЕ БИДЕ УЧИТЕЛ – ПРИЧИНИ, ПРЕДИЗВИЦИ И ПЕРСПЕКТИВИ	13
Т. А. Пачемска, Б. Ј. Тунеска, Г. Макридес, Л. К. Лазарова, М. Митева, С. Пачемска, З. Трифунов, Р. Тимовски МАТЕМАТИЧКА ДЕБАТА – ГЛАСОТ НА УЧЕНИКОТ - БАРАЊЕ ИЗВОНРЕДНОСТ ВО МАТЕМАТИЧКОТО ОБРАЗОВАНИЕ ПРЕКУ ПОДИГАЊЕ НА МОТИВАЦИЈАТА ЗА УЧЕЊЕ / ПРАКТИЦИРАЊЕ МАТЕМАТИКА	20
Марија Иванова УЛОГАТА НА НАСТАВНИКОТ ВО ИМПЛЕМЕНТАЦИЈАТА НА МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМОТ И МЕЃУЕТНИЧКАТА КОМПОНЕНТА ВО ЛЕКТИРНИТЕ ИЗДАНИЈА ЗА ОСНОВНО ОБРАЗОВАНИЕ	27
Елизабета Симоновска СОВРЕМЕНО ВРЕМЕ – СОВРЕМЕНИ УЧИТЕЛИ	33
Роза Николова ДА СЕ БИДЕ УЧИТЕЛ ... „СЕДУМТЕ ПРИНЦИПИ ДА СЕ БИДЕ НАСТАВНИК “	36
Снежана Јованова-Митковска СОВРШЕН УЧИТЕЛ – ЕНИГМА ИЛИ НЕШТО КОН ШТО ТЕЖНЕЕМЕ, СЕ СТРЕМИМЕ	42
Емилија Петрова Ѓорѓева СВЕТСКИ ИСКУСТВА ЗА НАСТАВНИКОТ И НЕГОВАТА ВОСПИТНА УЛОГА	47
Даниела Коцева УЧИТЕЛОТ И СОЦИЈАЛИЗАЦИЈАТА.....	52

Киро Јорданов ПОДУЧУВАЊЕ И УСВОЈУВАЊЕ НА ВЕШТИНИТЕ НА 21ВИОТ ВЕК	58
Ирена Китанова , Емилија Петрова Ѓорѓева МОЖНОСТИ НА ИНТЕРКУЛТУРАЛНОТО ВОСПИТАНИЕ	66
Оливер Цацков МУЗЕИТЕ И НАСТАВАТА ПО ИСТОРИЈА	70
Маријана Кротева ПРЕДИЗВИКОТ НА НАСТАВНИКОТ ПО АНГЛИСКИ ЗА СПЕЦИФИЧНИ ПОТРЕБИ.....	76
Данче Николовска Вратевска ОБРАЗОВАНИЕТО, УЧИТЕЛОТ И ЕКОНОМСКИОТ РАСТ И РАЗВОЈ	80
Трајче Стојанов РАЗВОЈ НА КРИТИЧКОТО МИСЛЕЊЕ КАКО КЛУЧЕН ПРЕДИЗВИК ЗА МАКЕДОНСКОТО МУЛТИКУЛТУРНО ОБРАЗОВАНИЕ	84
Кирил Барбареев, Билјана Димковска ФИНСКИ ЛЕКЦИИ ЗА НАШИОТ ОБРАЗОВЕН СИСТЕМ	889
Јадранка Рунчева РЕФОРМСКИ ТЕНДЕНЦИИ ВО УНИВЕРЗИТЕТСКАТА НАСТАВА.....	95

ЗОШТО ДА СЕ БИДЕ УЧИТЕЛ – ПРИЧИНИ, ПРЕДИЗВИЦИ И ПЕРСПЕКТИВИ**Снежана Мирасчиева¹, Оливер Цацков²****^{1,2} Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип****Апстракт**

Технолошката инвазија во просторот на образование и воспитување, пред учителот, меѓу другото, поставува барање за обликување на процесот на учење. Соочен со одговорност и задачи, нужност од почитување на другите и тимска работа, со квалитативно стручно усовршување, сензибилност за доверба и грижа за учениците, современи стратегии за учење и поучување, истражување и само – развој станува свесен за потребата од промени. Тие пак од своја страна се силен предизвик за учителот, но во исто време го трасираат патот на перспективниот развој на професијата учител.

Клучни зборови: учење, ученици, развој, образование, општество, професија.

WHY BE A TEACHER - REASONS, CHALLENGES AND PERSPECTIVES**Snezana Mirascieva¹, Oliver Cackov²****^{1,2} Faculty of Educational Sciences, University “Goce Delcev” Stip****Abstract**

The technological invasion in the area of education and upbringing requires that a teacher, among other things, shapes the learning process. Faced with responsibilities and tasks, the need to respect others and the need for teamwork, with qualitative professional development, sensibility to trust and care for students, modern learning and teaching strategies, research and self-development, a teacher becomes aware of the need for change. The points mentioned, on the other hand, are a strong challenge for a teacher, but, at the same time, they determine the path for the perspective development of the teacher profession.

Key words: learning, students, development, education, society, profession.

*Образована личност е единствено онаа
која ќе научи како да учи и како да се менува.
Карл Роџерс*

Вовед

Една од стратешките цели на образовните реформи е оспособувањето на младите за успешно снаоѓање во светот на континуирани, брзи и најчесто глобални промени, со што позицијата на наставата и улогата на наставникот во тој процес значително се менува. Значењето на учителот како носител на промените во 21-от век денес е најмногу очигледна, денес во услови на продорен упад на информациско - комуникациската технологија и во услови за спектакуларниот развој на светот во училиницата, барајќи од учителот да го обликува процесот на учење. Секој учител е соочен со одговорност и задачи, нужност од почитување на другите и тимска работа, со квалитативно стручно усовршување, сензибилност за доверба и грижа за учениците, современи стратегии за учење и поучување, истражување и само - развој. Во време кога училиштето треба да биде

најзабавно и најинтересно место за децата, повеќе од сигурно е дека учителот мора да биде свесен за потребата од промени. Барањата кои се поставуваат пред учителот во контекст на компетенции и професионалност, наметнуваат голема одговорност. Од друга страна, образовните реформски мерки и одделни чекори во образовната политика имаат негативно влијание на дигнитетот на учителската професија. Впрочем, суштината и реализацијата на промените треба да биде во склад со интересите на учителот, вклученост и постојана стручна и лична сензибилност за живеење со промените.

Зошто да се биде учител?!

Прашањето зошто да се биде учител на прв поглед е едноставно и се очекуваат едноставни одговори. Но, во едноставноста е комплексноста. Учителската професија е значајна за секоја општествена заедница затоа што учителите се „огледало“ на општеството. Постојат многу причини кои можат да бидат одговор на прашањето зошто да се биде учител. Еве неколку од нив:

- нуди можности да промени нечиј живот;
- овозможува откривање на нешто ново и креативност во континуитет. Имено, учителот е истовремено научник и уметник, истакнува М. Стевановиќ (2003);
- постојано унапредување на сопствената работа;
- секогаш има можност за задоволство;
- учителот вистински го води светот во 21-от век;
- силна причина да се биде учител се децата.

Да се биде учител е работа која бара многу од личноста и е под различни влијанија, динамични извори, иновации и застарени догми кои дополнително ја отежнуваат учителската работа. Емоционално исцрпува, а понекогаш е и невозможна. Во време на технолошки обележја, сепак учителската професија е најдобрата професија. Да се биде учител е најблагородната професија затоа што создава личност за иднината, го креира животен пат на индивидуата, открива начин и пат некому да помогне, да го оспособи за живот. Учителите се полни со енергија и страст и знаат да препознаат, почитуваат и да се дружат со луѓето околу себе. Тие знаат да покажат интерес и грижа. Да се биде учител значи: да се биде несебичен и трпелив; да знаеш да комуницираш; да се биде одговорен; да знаеш да се „носиш“ со секојдневните „луди“ животни ситуации; да се биде оптимист и да ја гледаш секогаш „светлата страна“; да си исклучително вреден. Учителот знае да се релаксира. Тие се страсни и знаат да сакаат, а да бидеш во контакт со некој кој ја сака својата работа значи постојано да бидеш мотивиран и поттикнуван на активност, е вистинско „освежување“ наспроти монотонијата и досадата, но и доста привлечно.

Во обидите да одговориме на прашањето го напуштивме стандардниот модел, па го изоставивме делот кој се однесува на определување на поимот учител. Кога го поставив прашањето, немав намера да понудам одговори од научната и стручна литература, зашто тие се веќе познати и којзнае по колку пати изречени. Размислувањата за тоа зошто да се биде учител се водени од синтагмата „добар учител“ за која ќе се обидам да дадам краток осврт. Имено, добриот учител се карактеризира со:

- Одлично познавање на подрачјето кое го предава. Квалитетно ја објаснува содржината, добро управува со времето, го „слуша“ говорот на децата, учениците, родителите, колегите и останатите во заедницата;
- Храбро се соочува со предизвиците;
- Темелно се подготвува за настава;

- Енергичен, динамичен и самоуверен;
- Достапен и подготвен за соработка;
- Трпелив и љубезен;
- Поттикнува креативност, творештво и оригиналност;
- Создава топла работна атмосфера;
- Креира чувство на припадност и заедништво;
- Неговата љубов, воодушевување и ентузијазам се огледуваат во работната средина и меѓучовечки односи, со почит кон сите ученици како кон посебни индивидуи;
- Автентично сведочи со своето однесување, секогаш подготвен да помогне и мотивира, во средина на меѓусебна почит и доверба;
- Пожртвуван и искрен, поттикнува на перманентен развој и раст;
- Со својата креативност поттикнува критичко мислење;
- Со смисла за хумор и чувство за мерка, води отворена комуникација;
- Со активно слушање стекнува доверба, со образованието, знаењето и љубезноста воодушевува, а со хуморот релаксира;
- Подготвен на промени, прилагодлив, кооперативен и упорен, иновативен.

Ваквиот модел е идеален, но колку може да се реализира? Можно ли е да го идеализираме добриот учител?! Да се обидеме да бидеме достоинствени на својата племенита, креативна и вдахновена професија. На тој начин ќе ја одржуваме убавината, оригиналноста, складот и дигнитетот на секоја индивидуа.

Изнесените сознанија можеби не се целосни, но се инспиративни и отвораат перспективи за нивно дополнување и менување зашто се одраз на моментот на анализа. Напротив, кога говорам за учителот и прашањето зошто да се биде учител, вистинскиот одговор е дека учителот е човек - херој на своето време, затоа што во годините во одминување и најавата на нови години кои идат, нив - учителите ги прогласуваме за јунаци на годината. Станува збор за луѓе кои секојдневно воспитуваат, образуваат, се носат со сериозни проблеми, но и понатаму покренуваат и инспирираат. Иднината за која сите говориме е во нивни раце. Затоа тие се нашите и ваши „славни“. Ако иднината е во рацете на нашите деца, а децата ги препуштаме на учителите, каде е почитта кон нашите учители?! Најголемиот проблем со кој се соочуваат учителите денес е недостигот на почит. Колку и како и дали воопшто секој од нас се заблагодари на учителот за вложеното време, зашто „и учителите се среќни кога некој ќе ги пофали. Општествената заедница во целост треба повеќе да ги цени учителите и нивната работа“. Од учителот се очекува многу, па сепак тие вредни работници во училиштата ретко слушаат пофални зборови од другите за трудот кој го вложуваат. Причините се резултат на рефлексивната на општествено-економските и научно - технолошки промени во последните неколку децении. Промените во воспитно - образовната дејност, нова концепциска поставеност на современото училиште, нови наставни програми, нови професионални, административни обврски, нови улоги и предизвици на учителот не само што го привлекоа вниманието на научно-стручната па дури и пошироката општествена јавност за учителската професија, туку резултираа со дијаметрално контрадикторни и спротивставени размислувања, кои одат во две насоки: „од почит кон учителот, најдрагоцената личност за животот и развојот на нашето дете, „првиот учител е најважниот, најзначајниот, го трасира патот на нашето дете“ до размислувања и ставови според кои се негира нивната улога и значење за животот и развојот на децата/учениците,, се деградира статусот на учителот. Токму ваквите ставови постојано нè поставуваат нас, учителите во ситуација на постојано преиспитување,

поаѓајќи од фактот дека изборот на учителската професија подразбира љубов кон децата и човекот воопшто, имајќи ја во вид секогаш желбата да се придонесе во нивниот развој, фактот дека оваа професија е професија која бара огромни вложувања во личниот развој, влог во едукацијата за доброто на идните генерации, професија без која не може да се замисли општественото битисување, истакнува Јованова.“ (2015,22) Општеството опстанува затоа што секогаш го превземаат генерациите кои доаѓаат, но ретко кога го поставуваме прашањето колку тие генерации се доволно подготвени за да ги превземаат улогите во општеството. Образованието не е едноставно усвојување на знаења, туку инспиративно и мотивирачко доживотно и перманентно истражување и учење. Образованието мора да ги следи промените во општеството со што постојано ќе биде во фаза на прилагодување на надворешните услови, и што е уште поважно обликување на умовите на идните генерации. Всушност, најголемата загатка на образованието лежи во подготовката на новите генерации за иднина и во тоа како нивните умови денес ги усвојуваат знаењата. Впрочем, тешко може да се предвиди како ќе изгледа технолошкото општество во иднина, но сосема е јасно дека новите генерации ќе заработуваат за живот со својата креативност и имагинација, а општеството пред нас ќе се мери по степенот на ентузијазмот и благосостојбата на своите граѓани. Затоа поучувањето е уметност, а учителската професија треба да биде општествена привилегија. Креативното изразување и негување на темелните човекови вредности е нужно за формирање здрава личност и стабилен идентитет. Впрочем, да се биде учител е повеќе од професија, особено да се биде добар учител зашто *„добриот учител влијае на вечноста: никогаш не може да каже кога неговото влијание ќе престане“*. (Хенри Адамс)

Предизвици пред учителот

За предизвиците на учителската професија може да се говори од повеќе перспективи како: од перспектива на учениците, од перспектива на родителите, од перспектива на промените во општеството, од перспектива на технолошкиот развој, од перспектива на општествениот статус на самата професија. За жал сведоци сме на состојбата денес кога учителската професија е потценета професија, со уништен дигнитет и предмет на постојани критики и навреди од сите членови на заедницата. Девалвирањето на учителската професија е очигледна низ призмата на недоволно платена професија како резултат на ниската свест за значењето на професијата, свест која е заробена во вековно старите парадигми. И покрај тоа, евидентно е дека повеќето учители го избираат ова занимање бидејќи сакаат да им помагаат на другите. Тоа е работа со која личноста се обврзува дека позитивно ќе влијае на животот на децата. Иако некои учители оставаат впечаток дека нивната работа е лесна, таа е исполнета со препреки и проблеми како обемни наставни планови и програми, оптовареност со административни обврски, неодговорни ученици, незаинтересирани родители, ниски примања. И сите ќе се сложиме со тврдењето дека да се биде учител е улога која денес е силно потценета. Да се биде учител е предизвик, одговорност, задоволство. Тоа е можност да се поттикнат и охрабрат многу други да ги постигнат своите цели и остварат своите соништа. Воспитувањето на младите генерации, кои растат во опкружување различно од она од пред неколку години, е вистински предизвик. Мораме да признаеме дека учителската професија е исклучително значајно занимање, поврзано со многу предизвици – од ниски примања до лоши услови за работа; од административна оптовареност до „гушење“ на креативност; од непочитување и насилство до незаинтересирани родители. Од тука и прашањето за тоа како учителите се

носат со предизвиците? Силата на учителот лежи во љубопитноста, отворениот дух, развој на критичко мислење и доживотно учење. Подобрувањето на квалитетот во образованието и мотивацијата на учителите треба да бидат приоритети со еднаков третман. Современото училиште ориентирано кон напредок, развој и успех во учењето, се соочува со предизвиците кои претпоставуваат, бараат и условуваат квалитативно нови односи, ставови и размислувања на сите субјекти во воспитно - образовниот процес. Таквиот модел на училиште бара современ учител кој со својата личност и професионална компетентност ќе ја менува и унапредува наставната практика, учител – креатор, рефлексивен практичар и истражувач. Предизвиците поставени пред учителот денес постојано растат. Првенствено учителот треба да одговори на барањата на децата - да ги мотивира, да влијае на развојот на нивните интелектуални способности, да ги воспитува, да ја прилагоди работата на нивните можности. Учителите денес треба да одговорат и на барањата на родителите – кои се најчесто фокусирани на оценките, преамбициозни, со нереални очекувања. (Во минатото, учителот уживал почит и доверба од целата општествена заедница, па односот на родителите бил отворен и соработнички, различен од денешниот). Уште еден предизвик стои пред учителот денес, а се однесува на перманентното образование. Учителот денес мора да ги следи современите тенденции, да користи современи наставни методи и средства, да води преобемна педагошка документација и постојано да се усовршува. Денешниот свет околу нас, со секојдневните промени влијае на работата на учителот, добро да се подготви за настава, секојдневно контактира со голем број родители, а секој наставен ден треба да биде различен за да го побуди интересот кај децата. Предизвик за учителот денес е и потребата од континуирано следење на развојот на технологијата како предуслов за унапредување на наставата. Работата на учителот секојдневно ја следат и родителите и децата и целата заедница, но никој не се прашува како се чувствува учителот и дали воопшто може да работи во такви услови. Иако учителската професија е една од најодговорните во општеството, сепак учителите не се доволно наградени - ниту со почит, ниту материјално. Убавината на учителската професија постои и денес, затоа што работата со деца е привилегија. Љубовта, искреноста и позитивната енергија која ја добива учителот од децата не може да ги промени ниту времето, ниту општеството. Но предизвикот е голем бидејќи треба да се работи на усовршување на учителот, но и на решавање на проблемите кои ги наметна општеството како деградација на учителот, предрасудите и стереотипите за комплексноста на работата на учителот. Затоа успехот денес го гледаат во градење на односи на доверба и соработка со родителите бидејќи имаат иста цел: здрава, воспитана, културна и образувана младина. За да се избори со тој предизвик општествената јавност треба да ги поддржи учителите во нивните ставови и да ги „слушне“ нивните предлози. И покрај сите предизвици, неуспеси и разочарувања, сите учители и понатаму работат со децата. А зошто безброј студенти сакаат да станат учители, иако знаат дека работата можеби не е ценета колку што треба да биде, што е тоа што им дава сила да не се откажуваат се прашања кои не добиле одговор во целост. Што е тоа што ги прави истрајни учителите? Иако нивната работа е тешка и заморна, воодушевувањето со кое децата учат и нивниот видлив напредок се силен поттик за истрајност, е најчесто одговорот на учителите.

Учителот низ перспективна призма

Задоволството и среќата се услова за ефективна работ и креативно творештво. Од тука и тврдењето дека да се биде учител не е само занимање, туку професија која содржи „внатрешно“ доживување преполно со емоции. Затоа образованието на учителот треба да биде во склад со современите научни постигања и позитивна наставна практика. Перспективата на учителот е во свеста дека професијата бара секојдневно учење и следење на новите научни сознанија бидејќи сложената и одговорна работа на учителот води кон „создавање“ на луѓе кои во „општеството на знаење“ ќе работат и творат. Призмата на перспективи на учителската професија е вложување во иднината, односно вложување во учителскиот кадар и создавање ресурси кои ќе го движат општеството во насока на прогрес и развој. Заради тоа повеќе од нужно е идните генерации да бидат активни учесници и функционално образовани личности.

Заклучок

Професијата учител е професија која бара талент, знаење и комуникациски способности. Сознанијата дека учителската професија е една од најважните и најодговорни во едно општество се добро познати затоа што учителот е човек кој помага во градењето на карактери. Прекрасно е чувството кога човек кој се занимава со учителска работа располага со неопходните квалитети. Но кои се тие квалитети и колку се доволни во работата со децата е всушност прашање со кое професијата учител е постојано предмет на интерес. Денес, во ера на технолошка доминација, во секојдневната работа учителите во значителен процент се иницијатори за примена на голем број технички помагала првенствено поради потребата од воведување нови и креативни стратегии на учење. Затоа учителската професија е толку динамична и понекогаш исцрпувачка, но добрите учители секогаш се „враќаат на суштината“ на професијата. Зборот учител кај секој од нас буди различни асоцијации. Но сите ние сме согласни дека се почести се навредите и нападите врз учителите. Зошто е тоа така? Погледите во блиското минато нудат поинаква слика, слика во која да се биде учител е една од најценетите и највлијателни професии, учителот е личност која се почитува и цени. По неколку децении сликата сосема се менува. Па сè помалку се цени учителот, често се навредува па дури и физички се напаѓаат учителите. И покрај ваквата слика и денес говориме за добар учител. Да се биде добар учител не е само занимање, туку вистински позив. Учителот е поучувач, пријател, морален столб и потпора на детето. Учителот на децата им ги пренесува радоста, топлината, ја поттикнува самодовербата и чувството на вредност кај секое дете. „Вистинските учители“ децата ги обликуваат во личности на кои ќе остане иднината. Зарем овој факт не е прекрасен?. Иако денешниот свет е преполн со критики, лоши намери и интриги кога тешко може да се остане доследен на своите идеали, секогаш треба да се сетиме на децата кои во нас гледаат личност која ќе ја помнат цел живот. Тие се нашата мисија! Затоа да се биде учител е „реалност“ со многу убави и неповторливи моменти и со многу животни проблеми и ситуации на кои не можеме да влијаеме, но кои оставаат трага на нас. Така нашите ученици стануваат дел од нашиот живот, нивната радост е и наша радост, нивниот успех и наш успех, нивните солзи се и наши солзи.

Ние, учителите, сме тие кои го менуваме светот, а на тоа треба да бидеме горди.

Литература

- Банчотовска, Н. С. (2008). *Професионалните компетенции на наставниците*. Скопје: Академски печат.
- Brajša, B. (1995). *Sedam tajni uspješne škole*. Zagreb: Školske novine.
- Гојков, Г. и сарад. (2006). *Циљеви-компетенције учитеља и васпитача*. Вршац: ВШОВ.
- Đorđević M. (1994). *Kako uspešno vaspitavati*. Niš: Gradina.
- Langran, P.(1979). *Uvod u permanentno obrazovanje*. Beograd: BIGZ.
- Kevereski, L. (2007). *Professional Inductions of Teachers in Europe and Elsewhere, Apprenticeship in education in the Republic of Macedonia, Between Theory and Practice*, Ljubljana: M. V. Zuljan and J. Vogrinc (ed.).
- Marinković, S. (2010). *Profesionalni razvoj nastavnika i postignuća učenika*. Užice:Učiteljski fakultet.
- Мирасчиева, С., Ѓорѓева, П. Е., Коцева, Д. Китанова, И. (2016). За предизвиците и перспективите на професијата учител. Зборник *Предизвиците и перспективите на учителската професија*. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“, Факултет за образовни науки. стр. 17-23.
- Митковска, Ј. С. (2015). Каков наставник сакам да бидам? Зборник *Компетенциите и професионалниот развој на учителот во 21 век*. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“, Факултет за образовни науки. стр. 1-28.
- Stevanović, M. (2003). *Nastavnik Odgajatelj Umjetnik*. Varaždinske Toplice: Tonimir.